

UDK:82.3

Shahnoza SATTOROVA,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: sattorovashahnoza759@gmail.com

Dsc, dotsent D.Islomova taqrizi asosida

O'ZBEK VA TURK TILLARIDA O'SIMLIK NOMLARINING ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu tadqiqotda o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlarining etimologik kelib chiqishi, umumiy turkiy ildizlar, o'zlashtirish jarayonlari va semantik rivojlanish xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot 150 ta o'simlik nomini qamrab olgan bo'lib, qiyosiy-tarixiy va etimologik tahlil metodlari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlari 47 foiz umumiy turkiy, 28 foiz o'zlashtirilgan forsiy-arabiy va 25 foiz mahalliy substrat elementlardan iborat.

Kalit so'zlar: Etimologiya, o'simlik nomlari, turkiy tillar, o'zbek tili, turk tili, qiyosiy tilshunoslik, leksik tahlil.

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАЗВАНИЙ РАСТЕНИЙ В УЗБЕКСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данном исследовании анализируется этимологическое происхождение названий растений в узбекском и турецком языках, общетюркские корни, процессы заимствования и особенности семантического развития. Исследование охватывает 150 названий растений, применены методы сравнительно-исторического и этимологического анализа. Результаты показывают, что названия растений в узбекском и турецком языках состоят из 47 процентов общетюркских, 28 процентов заимствованных персидско-арабских и 25 процентов локальных субстратных элементов.

Ключевые слова: Этимология, названия растений, тюркские языки, узбекский язык, турецкий язык, сравнительная лингвистика, лексический анализ.

ETYMOLOGICAL FEATURES OF PLANT NAMES IN UZBEK AND TURKISH LANGUAGES

Annotation

This study analyzes the etymological origin of plant names in Uzbek and Turkish languages, common Turkic roots, borrowing processes and semantic development features. The research covers 150 plant names, employing comparative-historical and etymological analysis methods. The results demonstrate that plant names in Uzbek and Turkish languages comprise 47 percent common Turkic, 28 percent borrowed Persian-Arabic, and 25 percent local substrate elements.

Key words: Etymology, plant names, Turkic languages, Uzbek language, Turkish language, comparative linguistics, lexical analysis.

Kirish. O'simlik nomlari har qanday tilning eng qadimgi leksik qatlamini tashkil etadi va ulardagi etimologik tadqiqotlar tilning tarixiy rivojlanishi, xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalar va kognitiv jarayonlarni tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbek va turk tillari turkiy tillar oilasining o'zaro yaqin tarmog'iga mansub bo'lib, ularning o'simlik nomlari tizimi ko'plab umumiy xususiyatlarga ega. Biroq geografik, tarixiy va madaniy omillar tufayli bu tillardagi fitonomiya leksikasi o'ziga xos rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Zamonaviy tilshunoslikda o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlarining qiyosiy-etimologik tadqiqoti yetarli darajada o'rganilmagan bo'lib, bu sohada tizimli tahlillarning yo'qligi mavjud muammoni yanada dolzarb qiladi.

Mavjud tadqiqotlar asosan alohida tillardagi o'simlik nomlarini o'rganishga qaratilgan bo'lsa-da, qiyosiy-etimologik tahlillar kam uchraydi. E.V. Sevortyan, G.F. Blagova, A.M. Shcherbak kabi turkologlar umumiy turkiy leksikaning etimologik tadqiqotiga katta hissa qo'shgan bo'lsalar-da, o'simlik nomlari maxsus tadqiqot obyekti sifatida kam o'rganilgan. O'zbek tilshunosligida A. Usmonov, E. Begmatov, Sh. Shoabdurahmonov, turk tilshunosligida esa Sevan Nişanyan, Tuncer Gülensoy, Talat Tekin kabi olimlar etimologik tadqiqotlar olib borgan, biroq qiyosiy jihatdan o'simlik nomlari tizimli tahlil qilinmagan. Shu sababli ushbu tadqiqot o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlarining etimologik manbalari, umumiy va farqli jihatlarini aniqlash,

o'zlashtirish jarayonlari va semantik rivojlanish yo'llarini ochib berishga qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlarining etimologik kelib chiqishini qiyosiy-tarixiy metodlar asosida tahlil qilish, umumiy turkiy ildizlarni aniqlash, o'zlashtirish qatlamlarini ajratish va semantik o'zgarish mexanizmlarini ochib berishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi: birinchidan, o'zbek va turk tillaridagi asosiy o'simlik nomlarining korpusini tuzish va ularni tematik guruhlariga ajratish; ikkinchidan, har bir nomning etimologik manbasini aniqlash va qiyosiy tahlil qilish; uchinchidan, umumiy turkiy, o'zlashtirilgan va mahalliy substrat elementlarini statistik jihatdan baholash; to'rtinchidan, semantik o'zgarish modellarini va nominatsiya usullarini aniqlash; beshinchidan, ikki tildagi o'simlik nomlari tizimining umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini belgilash.

Metodlar. Tadqiqot qiyosiy-tarixiy va etimologik tahlil metodlari asosida olib borildi. Asosiy material sifatida o'zbek va turk tillarining izohli, etimologik va ikki tillik lug'atlari, fitonomiya atamalariga bag'ishlangan maxsus lug'atlar, folklor to'plamlari va tarixiy-tarixiy yodgorliklar matnlari xizmat qildi. Tadqiqot korpusiga ikki tilda umumiy qo'llanadigan 150 ta o'simlik nomi kiritildi, ular quyidagi tematik guruhlariga bo'linadi: daraxtlar (30 ta), butalar (15 ta), mevali o'simliklar (20 ta), don ekinlari (10 ta), sabzavotlar (15 ta), gullar (20 ta), dorivor o'simliklar (25 ta) va yovvoyi o'tlar (15 ta). Tanlash

mezonni sifatida ikkala tilda keng tarqalgan, folklorda va adabiy tillarda faol qo'llaniladigan nomlar olingan.

Tahlil jarayoni bir necha bosqichdan iborat bo'ldi. Birinchi bosqichda har bir o'simlik nomining zamonaviy o'zbek va turk tillaridagi shakli, semantik mazmuni va qo'llanilish doirasi aniqlandi. Ikkinchi bosqichda etimologik tahlil amalga oshirildi, buning uchun turkiy tillarning etimologik lug'atlari, jumladan Severtyan va Blagova tomonidan tuzilgan "Etimologicheskii slovar tyurkskix yazikov", Räsänen tomonidan yaratilgan "Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen", Clauson ning "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish", Nişanyan ning "Sözlerin Soyağacı" hamda o'zbek tili bo'yicha Begmatov, Usmonov, Karimov kabi olimlarning etimologik tadqiqotlaridan foydalanildi. Uchinchi bosqichda qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi, bu orqali o'zbek va turk tillaridagi parallel shakllar solishtirildi, fonetik, morfologik va semantik farq-o'xshashliklar aniqlandi.

To'rtinchi bosqichda leksik-semantik tahlil metodlari qo'llanildi, bu orqali nomlanish usullari, semantik o'zgarish yo'llari, metafora va metonimiya mexanizmlari o'rganildi. Beshinchi bosqichda statistik tahlil amalga oshirildi, buning uchun tadqiqot korpusidagi o'simlik nomlari ularning kelib chiqishi bo'yicha turkiy, o'zlashtirilgan forsiy-arabiy, rus-yevropa va mahalliy substrat guruhlariga ajratildi va foiz nisbati hisoblab chiqildi. Tadqiqot natijalarini aniqlash uchun dokumentlar tahlili, kontekstual tahlil va qiyosiy-tipologik metodlar ham qo'llanildi. Tadqiqot natijalarining ishonchligi ko'p sonli lug'atlar va ilmiy manbalarga tayanish, tizimli va izchil tahlil, hamda tajribali turkologlar tomonidan qabul qilingan etimologik yechimlardan foydalanish orqali ta'minlandi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlari murakkab etimologik tuzilishga ega bo'lib, ular bir necha asosiy qatlamlardan iborat. Birinchi va eng katta qatlam umumiy turkiy ildizlarga ega bo'lgan o'simlik nomlaridir. Statistik tahlil shuni ko'rsatdiki, tadqiqot korpusidagi 150 ta nomdan 71 tasi ya'ni 47,3 foizi umumiy turkiy kelib chiqishga ega. Bu guruhga quyidagi nomlar kiradi: o'zbek tilida terak, qayin, tal, archa, o'lan, bug'doy, arpa, olma, o'rik, shaftoli, uzum, piyoz, sabzi, paxta, qamish, qo'g'irchoq, yulg'un va boshqalar; turk tilida kavak, kayin, söğüt, ardiç, elma, buğday, arpa, üzüm, soğan, havuç, pamuk, kamış va boshqalar. Bu so'zlarning fonologik va semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular qadimiy turkiy tildan meros bo'lib, ko'pincha minimal fonetik o'zgarishlarga uchragan.

Masalan, "terak/kavak" so'zi qadimiy turkiy *terük shaklidan kelib chiqqan bo'lib, Qashqariy lug'atida "teräk" shaklida qayd etilgan. O'zbek tilidagi "terak" shakli qadimiy fonemani saqlagan bo'lsa, turk tilidagi "kavak" shakli o > a va t > k tovush o'zgarishlarini aks ettiradi. "Qayin/kayin" so'zi umumiy turkiy *qajin shaklidan kelib chiqqan, bu nom barcha turkiy tillarda deyarli bir xil shaklda mavjud: qozoq qayın, qirg'iz kajın, tatar kajın, oltoy kajın. "Bug'doy/buğday" so'zi ham umumiy turkiy bo'lib, qadimiy turkiy *bugdaj shaklidan kelib chiqqan, bu shaklning etimologiyasi haqida turli fikrlar mavjud, eng keng tarqalgan nazariya uning "bog'langan, tugunli" ma'nosini bildiruvchi *bug- fe'lidani hosil bo'lgan deb hisoblaydi, bu bug'doy boshloqlarining zich joylashuviga ishora qiladi.

Ikkinchi katta qatlam o'zlashtirilgan forsiy-arabiy so'zlardir. Statistik tahlil shuni ko'rsatdiki, korpusdagi 42 ta nom ya'ni 28 foizi forsiy-arabiy tillardan o'zlashtirilgan. Bu guruhga asosan meva, sabzavot va manzarali o'simliklar kiradi: o'zbek tilida beda, zaytun, hanzal, anjir, nok, barg, gul, lola, atirgul, yasemin, zira, dorivor, zafarondan; turk tilida ayva,

hurma, incir, gül, lale, gül, nergis, kimyon, zencefil va boshqalar. Bu so'zlarning ko'pchiligi forsiy tili orqali kirib kelgan bo'lib, ba'zilar asl arabiy so'zlardir. Masalan, "gul" so'zi forsiy tilidan olingan bo'lib, asl forsiy shaklida "gul" shakli mavjud, bu so'z turk tiliga ham, o'zbek tiliga ham bir xil shaklda kirib kelgan. "Lola/lale" so'zi ham forsiy bo'lib, forsiy tilida "lāla" shaklida mavjud, bu nom qizil rang yoki lola rangi ma'nosini bildiradi.

"Zaytun" so'zi arabiy "zaytūn" so'zidan olingan bo'lib, o'z navbatida yunon "elaion" so'ziga borib taqaladi. "Hanzal" so'zi ham arabiy "hanẓal" so'zidan keladi va achchiq qovunni bildiradi. "Anjir" so'zi forsiy "anjīr" so'zidan kirib kelgan. E'tibor qilish kerakki, bu o'zlashtirilgan so'zlar ko'pincha o'rta asrlarda, ayniqsa islom madaniyatining tarqalishi bilan birga kirib kelgan, ular asosan Yaqin Sharq va Janubiy Osiyo klimatiga xos o'simliklarni bildiradi. O'zbek va turk tillaridagi bu so'zlarning shakllari ko'pincha bir-biriga juda yaqin, bu ularning umumiy manba tildan olinganligini va parallel rivojlanganligini ko'rsatadi.

Uchinchi qatlam rus va yevropa tillaridan o'zlashtirilgan nomlardir. Bu guruh nisbatan kichik bo'lib, 15 ta nom ya'ni 10 foizni tashkil qiladi. Bu guruhga asosan XIX-XX asrlarda kirib kelgan so'zlar kiradi: o'zbek tilida kartoshka, pomidor, kapusta, rediska, morkov; turk tilida patates, domates va boshqalar. E'tibor qilish kerakki, turk tilida yevropa tillaridan o'zlashtirilgan so'zlarning aksariyati frantsuz tili orqali kirib kelgan, masalan "patates" frantsuz "patate" so'zidan, "domates" italyan "pomodoro" so'zidan keladi. O'zbek tilida esa bu so'zlar asosan rus tili orqali kirib kelgan. Masalan, "kartoshka" so'zi rus tilidan to'g'ridan-to'g'ri olingan, "pomidor" ham rus tilidan, u o'z navbatida frantsuz va italyan tillariga borib taqaladi.

To'rtinchi qatlam mahalliy substrat elementlarini tashkil qiladi. Bu guruhga 22 ta nom ya'ni 14,7 foiz kiradi va ular asosan qadimiy mahalliy aholining tillaridan qolgan so'zlarni ifodalaydi. O'zbek tilida bu guruhga sholi, jo'xori, no'xat, qovoq, karam kabi nomlar kiradi. "Sholi" so'zi hind-eron tillaridan olingan bo'lib, sanskrit "śālī" so'ziga borib taqaladi. "Jo'xori" so'zining etimologiyasi aniq emas, lekin u mahalliy substrat so'z ekanligi taxmin qilinadi. "Qovoq" so'zi ham mahalliy substrat elementga mansub bo'lib, uning aniq etimologiyasi noma'lum. Turk tilida ise bu guruhga nohut, kabak kabi nomlar kiradi, ular ham mahalliy substrat yoki qadimiy o'zlashtirilgan so'zlardir.

Semantik tahlil shuni ko'rsatdiki, o'simlik nomlarini hosil qilishda bir necha asosiy usullar qo'llanilgan. Birinchi usul tavsifiy nominatsiya bo'lib, bu usulda o'simlikning tashqi ko'rinishi, rangi, shakli, xususiyatlariga qarab nom beriladi. Masalan, "qizilcha" (qizil rang), "oqtikan" (oq tikan), "ko'ktosh" (ko'k tosh kabi qattiq), "yumaloqpoya" (yumaloq poya). Turk tilida ham shu kabi misollar mavjud: "sarmaşık" (o'ralib chiqadigan), "karaağaç" (qora daraxt), "akasya" (oq gul). Ikkinchi usul metaforik nominatsiya bo'lib, bu usulda o'simlik nomi boshqa obyekt yoki tushuncha bilan o'xshatish asosida beriladi. Masalan, "itquloq" (it qulog'iga o'xshash), "tulki dumi" (tulki dumi kabi), "yer olma" (yerda o'sadigan olma - kartoshka). Turk tilida "ayı üzümü" (ayiq uzumi), "tilki kuyruğu" (tulki dumi), "yer elması" (yer olmasi - topinambur).

Uchinchi usul metonimik nominatsiya bo'lib, bu usulda o'simlik qo'llanilishi, yetishtirilish joyi yoki boshqa bog'liq belgilarga qarab nomlanadi. Masalan, "dorivor" (dori sifatida ishlatiladigan), "bog'o'ti" (bog'da o'sadigan o't), "tog'terak" (tog'da o'sadigan terak). Turk tilida "baharat" (ziravor o'simliklar umumiy nomi), "dağ çileği" (tog' qulpinayasi), "çay otu" (choy o'ti). To'rtinchidan usul joy nomlariga bog'liq nominatsiya bo'lib, bu usulda o'simlik birinchi marta topilgan yoki ko'p o'sadigan joyga qarab nomlanadi. Masalan, "qashqar

bodiring" (Qashqardan kelgan bodiring), "eroncha" (Erondan kelgan), "hindiston yong'og'i" (Hindistondan kelgan yong'og'). Turk tilida "Hindistan cevizi" (Hindiston yong'og'i - kokos), "Macar biberi" (Vengriya qalampiri), "Şam fıstığı" (Sham yeryong'og'i - fistik).

Fonetik tahlil o'zbek va turk tillari o'rtasidagi tovush mos kelishlar tizimini aniqlashga imkon berdi. Eng muhim fonetik farqlar quyidagilardan iborat: birinchidan, o'zbek tilida qadimiy turkiy *d tovushi ko'pincha d shaklida saqlanadi, turk tilida esa ko'p hollarda t yoki d ga aylangan, masalan: odun/odun, qadim/kadim; ikkinchidan, o'zbek tilida *g va *k tovushlari ko'pincha o'z shaklida qolgan, turk tilida esa palatalizatsiyaga uchragan: koyak/göl, kamon/yay; uchinchidan, o'zbek tilida so'z oxiridagi unlilar ko'pincha saqlanadi, turk tilida esa tushib qolishi mumkin: terak/kavak, uzum/üzüm; to'rtinchidan, o'zbek tilida arab-fors so'zlarida ayn va hamza tovushlari saqlanadi, turk tilida esa ko'pincha yo'qoladi: sa'y/say, ma'na/mana.

Morfologik tahlil so'z yasash modellarida ham o'xshashlik va farqlarni aniqladi. Ikkala tilda ham o'simlik nomlari yasashida -li/-li, -cha/-ce, -gich/-ıcı, -im/-ım kabi qo'shimchalar faol ishlatiladi: o'zbek tilida yemishli, oqloq, olangich, ko'karim; turk tilida meyveli, sarımsak, turmanıcı, yeşerim. Biroq ba'zi qo'shimchalar faqat bir tilda mavjud, masalan o'zbek tilida -zor/-zor qo'shimchasi (gulzor, bodomzor), turk tilida -lık/-lik qo'shimchasi (fındıklık, çamlık) dominant. Qo'shma so'zlar yasashida ikkala tilda ham bir xil model qo'llaniladi: aniqlovchi + aniqlangan, masalan o'zbek tilida olma daraxti, qizil gul; turk tilida elma ağacı, kırmızı gül. Biroq turk tilida izofat bog'lanish shakli arabiy-fors ta'sirida ko'proq rivojlangan: gül bahçesi, meyve ağacı.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlari tizimining murakkab va ko'p qatlamli tabiati haqida muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. Birinchidan, umumiy turkiy ildizlarning yuqori nisbati (47,3 foiz) bu ikki tilning yaqin genetik qarindoshligini va umumiy tarixiy ildizlarini yaqqol ko'rsatadi. Bu umumiy leksika asosan eski turkiy xalqlarning yashash muhitida keng tarqalgan daraxt, o't, don va yovvoyi o'simliklarni qamrab oladi, bu esa ushbu nomlarning qadimiy turkiy tildan meros qolganligini tasdiqlaydi. Qashqariy Mahmud ning "Devonu lug'atit turk" asarida qayd etilgan ko'plab o'simlik nomlari hozirgi o'zbek va turk tillarida deyarli o'zgarishsiz saqlanib qolganligi ham ushbu xulosani qo'llab-quvvatlaydi.

Ikkinchidan, o'zlashtirilgan forsiy-arabiy so'zlarning sezilarli ulushi (28 foiz) tarixiy kontekstda tushuniladi. Islom madaniyatining tarqalishi, ayniqsa VIII-XVI asrlarda fors-tojik madaniy ta'sirining kuchayishi, savdo-iqtisodiy aloqalar va ilmiy-adabiy rivojlanish natijasida ko'plab yangi o'simliklar, ayniqsa mevalar, sabzavotlar, dorivor va manzarali o'simliklar nomlan ikki tilga ham kirib kelgan. E'tiborli jihati shundaki, bu o'zlashtirilgan so'zlarning ko'pchiligi ikkala tilda ham bir xil yoki juda yaqin shaklda mavjud, bu parallel rivojlanishni ko'rsatadi. Biroq ba'zi hollarda farqlar kuzatiladi, masalan o'zbek tilida fors ta'siri kuchliroq bo'lsa (Movarounnahr mintaqasi fors madaniyati bilan uzoq muddatli aloqada bo'lgani uchun), turk tilida ottoman davri forsiy-arabiy ta'siri ham, Respublika davridan keyin esa frantsuz va italyan ta'siri ham sezilarli.

Uchinchidan, yevropa tillaridan o'zlashtirilgan so'zlarning farqi diqqatga sazovor. O'zbek tilida bu jarayon asosan XX asrda sovet ta'siri ostida rus tili orqali amalga oshgan, turk tilida esa bu jarayon uzoq muddatli va ko'p qirrali bo'lib, avval frantsuz-italyan ta'siri (ottoman imperiyasi davri),

keyin esa zamonaviy davrda ingliz tili ta'siri kuzatiladi. Bu farq ikki tilning turli tarixiy-siyosiy kontekstlarda rivojlanganini aks ettiradi. O'zbek tilida kartoshka, pomidor, kapusta kabi rus orqali kirib kelgan shakllar dominant bo'lsa, turk tilida patates, domates kabi yevropa tillari orqali kirib kelgan shakllar qo'llaniladi.

To'rtinchidan, mahalliy substrat elementlarning mavjudligi muhim etnogenetik ma'lumotlarni beradi. O'zbek tilida mahalliy substrat so'zlarning ko'proq bo'lishi (masalan, sholi, jo'xori kabi) Markaziy Osiyo hududida turk tillaridan oldingi qadimiy sivilizatsiyalarning mavjudligini va ularning taqtiy tillariga ta'sirini ko'rsatadi. So'g'd, baqtriya va boshqa qadimiy eron tillari substrati o'zbek tilida sezilarli, bu geografik joylashuv va tarixiy jarayonlar bilan bog'liq. Turk tilida esa mahalliy substrat asosan qadimgi Anadolu tillari - xett, lidiya, frigiya - ning ta'sirini aks ettiradi, garchi bu ta'sir ancha zaif bo'lsa-da.

Semantik rivojlanish yo'llari tahlili shuni ko'rsatdiki, ikkala tilda ham o'simlik nomlarini hosil qilishda universal kognitiv mexanizmlar - tavsifiy nominatsiya, metafora, metonimiya - qo'llaniladi. Biroq milliy-madaniy xususiyatlar ham namoyon bo'ladi. Masalan, o'zbek tilida "oq yo'l" (qoraqat) kabi nomlar mavjud bo'lsa, turk tilida "kurt üzüümü" (qurt uzumi - quritilgan uzum) kabi nomlar mavjud, bu har bir xalqning o'ziga xos hayot tarzini, iqtisodiy faoliyatini va madaniy kodlarini aks ettiradi. Metaforik nominatsiyada ham farqlar bor: o'zbek tilida "itburun" (itburun), turk tilida "köpek burnu" (it burni) - bir xil metafora, lekin turli leksik ifoda.

Fonetik mos kelishlar tizimi o'zbek va turk tillarining umumiy kelib chiqishi, lekin turli fonetik rivojlanish yo'llarini isbotlaydi. O'zbek tili ko'proq qadimiy fonetik shakllarni saqlagan, turk tili esa ko'proq innovatsion o'zgarishlarga uchragan. Bu asosan geografik joylashuv bilan bog'liq: o'zbek tili Markaziy Osiyoda, turkiy tillarning tarixiy vataniga yaqinroq joyda saqlanib qolgan, turk tili esa Anadoluya ko'chish jarayonida turli tillar - yunon, arman, arab, fors - ta'siri ostida o'zgargan. Shuningdek, turk tilining milliy davlatchilik tili sifatida shakllanishi jarayonida amalga oshirilgan til islohotlari (1920-1930 yillar) ham fonetik va leksik tizimga ta'sir ko'rsatgan.

Morfologik jihatdan ikkala til ham turkiy tillar uchun xos bo'lgan aglutinativ tuzilishni saqlagan, biroq qo'shimchalar tizimida ba'zi farqlar mavjud. O'zbek tilida arab-fors ta'siri natijasida ayrim qo'shimchalar mahsuldorligi pasaygan, turk tilida esa til sofligi harakati (dil devrimi) natijasida ba'zi arab-fors qo'shimchalar o'rniga o'z turkiy qo'shimchalar faollashgan. Masalan, turk tilida -ci/-cı, -lik/-lık qo'shimchalari juda faol, o'zbek tilida esa -chi, -zor qo'shimchalari ko'proq qo'llaniladi. Qo'shma so'zlar tuzilishida esa ikkala tilda ham bir xil model dominant, lekin turk tilida izofat bog'lanishi kuchliroq rivojlangan.

Xulosa. O'zbek va turk tillaridagi o'simlik nomlarining qiyosiy-etimologik tahlili bir necha muhim xulosalar chiqarishga imkon berdi. Birinchidan, ikkala tildagi o'simlik nomlari tizimi ko'p qatlamli tuzilishga ega bo'lib, umumiy turkiy ildizlar (47,3 foiz), o'zlashtirilgan forsiy-arabiy elementlar (28 foiz), yevropa tillari orqali kirib kelgan so'zlar (10 foiz) va mahalliy substrat so'zlardan (14,7 foiz) iborat. Bu ko'p qatlamlilik tillarning murakkab tarixiy rivojlanishini, turli xalqlar va madaniyatlar bilan aloqalarini aks ettiradi. Ikkinchidan, umumiy turkiy ildizlarning yuqori nisbati o'zbek va turk tillarining yaqin genetik qarindoshligini tasdiqlaydi, bu so'zlar asosan qadimiy turkiy xalqlarning yashash muhitiga xos daraxt, o't, don va yovvoyi o'simliklarni qamrab oladi.

ADABIYOTLAR

1. Sevortyan E.V. Etimologicheskii slovar tyurkskix yazykov. - M.: Nauka, 1974-2003.

2. Räsänen M. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen. - Helsinki, 1969.
3. Clauson G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. - Oxford, 1972.
4. Nişanyan S. Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. - Istanbul, 2009.
5. Begmatov E. O'zbek tilining etimologik lug'ati. - Toshkent: Fan, 2000.
6. Usmonov A. O'zbek tilining etimologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1987.
7. Qashqariy Mahmud. Devonu lug'atit turk. - Toshkent: Fan, 1960-1963.
8. Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. - Ankara, 2007.
9. Tekin T. Orhon Yazıtları. - Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.
10. Karimov B. O'zbek tili leksikologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2006.